

НАДЕЖДА КОСТОВА
Институт за български език – БАН, София

ЗА БЪЛГАРСКО-ФРЕНСКИЯ РЕЧНИК НА НЕСТОР МАРКОВ ОТ 1912 г.

Abstract: The article presents the second Bulgarian-French dictionary (1912) compiled by Nestor Markov. Observations were made on lexicographical solutions applied in the dictionary. A comparison was made with the first Bulgarian-French dictionary (1898) compiled by Nestor Markov. The study finds that the lexicographical system of second Bulgarian-French dictionary for which insists the publisher leads to deformation of dictionary. Words with the same start are united mechanically in one dictionary entry. Dictionary entries with many examples and phraseology are shortened. Grammatical notes to Bulgarian words and etymological notes are lost. There are no synonyms and antonyms in the second dictionary.

Лексикографската работа на Нестор Марков продължава цял живот. Тъй като след Освобождението се появяват два малки френско-български речника – в София на Атанас Вълков „Французко-български речник“ (1889 г., 152 с.)¹ и в Търново на Георги Писанов „Малък френско-български речник“ (1892 г., 336 с.), Нестор Марков подготвя и издава в Пловдив, в издателството на Христо Данов „Пълен френско-български речник“ (1894 г., 1107 с.). След това съставя „Българско-френски речник“, издаден също в Пловдив от Хр. Данов (1898 г., 835 с.) – „нуждата от един българско-френски речник ме накара да се заломя“, казва в предговора авторът. Това е първият българско-френски речник след Освобождението.

Изработването на двуезични речници е трудна задача, която е усложнена още повече от липсата на български речник и установен правопис. Георги Писанов споделя в предговора на „Малък френско-български речник“, че „би било по-добре да чакаме излизането на един български речник, без който съставянето на речник на чужд език е крайно трудно, ако не невъзможно“, пише също, че съставя и българско-френски речник – „върху който вече отдавна работим и който ще закъснее малко, тъй като събирането и групирането на всичките български думи, при отсъствие на всякакво пособие, е трудно и изисква дълга работа“. Всъщност Писанов не издава българско-френски речник, през 1898 г. той прави второ издание на своя „Малък френско-български речник“, който е допълнен и вече е с около 30 000 думи.

¹ За речниците на други автори вж. Павлова 2010.

Нестор Марков ясно съзнава трудната си задача и затова пише в предговора на българско-френския си речник от 1898 г. следното: „Надявам се, обаче, че строгата и справедлива критика, като има предвид: че това е първа такава работа, че нямах възможността да се ползвам от достатъчно пълни помагала по българска лексикография, че нямаме още строго установено правописание, ще бъде снисходителна.“ Авторът посочва, че това е първият българско-френски речник.

Както повечето лексикографи в края на XIX и началото на XX век (освен Георги Писанов, Харитон Геннадиев издава три френско-български речника, Моско Москов има френско-български и българско-френски речници), и Нестор Марков допълва своите речници и подготвя вторите им издания. През 1906 г. в София излиза второто илюстрирано издание на неговия „Пълен френско-български речник“ в две книжни тела (I част 1216 с., II част от 1217 до 2171 с. + 64 с. приложения). Самият Нестор Марков в предговора на речника казва, че това издание е „съвършено преработено и допълнено [...] съобразно изискванията на модерната лексикография, както с внасяне на нови думи, тъй също и с една много по-обширна фразеология и с много разнообразни примери, без които един речник е сух скелет“.

Ако първият българско-френски речник на Нестор Марков е рождба на нуждата, вторият е продиктуван от успеха на първия и не случайно речникът (в предисловието) започва с дума успех: „Успехът, който имà нашия българско-френски речник (първо издание от 1898 г. на г. Хр. Данов в Пловдив), ме насърдчи да влезна в съгласие с фирмата Otto Holtze's Nachfolger в Лайпциг, за съставяне на един българско-френски речник, второ издание, обогатен с много думи, които липсват в първото издание, с термини технически, индустриални, комерсиални, военни и пр. модерни, толкова, колкото могат да се приемат в обема на един джебен речник, благодарение на съкратителната система, която се възприе за българските думи, според желанието на издателя на речника“. От това изключително информативно въвеждащо изречение разбираме, че Нестор Марков ни представя своя втори българско-френски речник, който въпреки малкия зададен обем – джебен речник, е допълнен с нови думи, като специално се обръща внимание на термините. Всъщност заглавието на речника е „Българско-френски и френско-български джебен речник. В два тома“. В предисловието не се споменава френско-българската част.

В статия си „Лексикографският принос на Нестор Марков“ Веса Кювлиева пише: „През 1915 г. е отпечатан вторият том“ (Кювлиева 1983: 345). Сабина Павлова цитира тази статия, като погрешно отбелязва следното: „Неговият принос за българската двуезична лексикография и по-специално българско-френският му речник в два тома (1912 – 1915 г.) е анализиран от В. Кювлиева.“ (Павлова 2010: 60). Речникът не е българско-френски в два тома, а българско-френски и френско-български в два тома; освен това Кювлиева посочва издаването на „Българско-френски и

френско-български джебен речник“ през 1912 и 1915 г. и в края на статията накратко представя българско-френския речник от 1912 г., но анализира първия българско-френски речник на Нестор Марков от 1898 г., като го определя като среден по обем, понеже съдържа 43 000 думи – в бележка под линия четем: „Цифрата е посочена ръкописно от самия автор в един екземпляр, който се пази в библиотеката на Института за български език при БАН“. Речникът е запазен и до днес, ръкописната бележка от автора вероятно е направена при подаряване на речника: „Българско-френски речник, съдържащ 43 000 хиляди думи с обширна фразеология. С почитания Марков“ (написана е цифрата 43 000 и е добавена и думата *хиляди*). Сабина Павлова също е ползвала този речник и е посочила тази цифра. Още през 1983 г. Веса Кювлиева казва, че речникът е „станал вече библиографска рядкост“. Друг екземпляр от речника на Нестор Марков от 1898 г. се намира в Народната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София, а един екземпляр от речника на Нестор Марков от 1912 г. има в библиотеката на БАН в Централно управление (с печат на Софийската търговско-индустриална камара, предишния собственик на речника).

Целта на настоящата статия е да представи „Българско-френски и френско-български джебен речник. В два тома. Първа част. Българско-френска“ (1912 г., 551 с.), издаден в Лайпциг от Ото Холце. Неизбежно е сравнението с първия българско-френски речник на Нестор Марков от 1898 г. Ще бъде направена съпоставка и с два други речника от това време.

Българско-френският речник на Нестор Марков от 1912 г. е определен в заглавието като джебен, въпреки че размерите му са малко по-големи от тези на речника от 1898 г. (с по 1 см в ширина и дължина). Броят на страниците също подвежда – речникът от 1912 г. е с по-малко страници (551 с.) от речника от 1898 г. (835 с.). За речника от 1898 г. знаем от бележката на автора, че съдържа 43 000 думи, т.е. заглавки или речникови статии. За речника от 1912 г. подобна информация е нерелевантна заради „съкратителната система“. Самият автор заявява в предисловието, че речникът е „обогатен с много думи, които липсват в първото издание“.

Въпросът за новите думи и термини в речника явно е изключително важен за автора, затова пише: „Освен ботаническата, зоологическата, химическата и медицинската номенклатури, речникът съдържа нови думи и съществени изрази, които дължат произхождението си на успеха и развитието на международните отношения“. Като лексикограф Нестор Марков оценява развитието на българския език и навлизащата в началото на XX век международна лексика, като я включва в своя речник, за да стане той още по-полезен за ползвателите.

Грижата за езика се проявява и в правописните неволи, за които споменава Марков в предговора на първия си речник. В речника от 1912 г. се усеща вече спокойствие: „За българските думи ние възприехме въобще за основа правописанието, което е събрано в новите официални предпи-

сания“, т.е. авторът следва Дриновско-Иванчевския правопис от 1899 г.

За разлика от речника от 1898 г. в речника от 1912 г. Нестор Марков поставя ударения на всички български думи, понеже „задават при изговарянието им голямо затруднение на чужденците“, както пояснява в предисловието. Заглавните думи са с главни букви и в двата речника.

Изключването на „скверните и груби думи“ е продиктувано от грижа за младите ползватели на речника – според Марков „речникът е назначен изобщо не само за ползване на публиката, нъ и за училищата и младежите“. Всъщност в речника откриваме и думи като *курва*, *гъз*, *дирник*, *псувня*.

Друго важно решение, уговорено в предговора, е включването на азбучно място в речника на собствени имена на държави, градове, реки, планини и др. (за разлика от френско-българските речници, където топоними и собствени имена са представени като енциклопедично приложение в края на речника). В речника от 1906 г., с отделна номерация на страниците, е включен „Речник на собствените имена: История, География, Митология“, който се откроява, понеже е на розова хартия. Ето няколко примера от него:

България, стара турска провинция, освободена от Русия, биде призната в Берлинския договор (1878) за васално княжество на Турция, с по-стеснени граници от ония на Сан-Стефанска България (4 028 000 Ж).

Сливница, близо до София, дето българите разбили и прогонили сърбите.

Байкал, най-дълбокото езеро, на юг у Сибир.

В речника от 1912 г. топонимите са представени доста изчерпателно в отделни статии или заедно с жителски, национални и др. названия, като се следват два модела – топонимът като заглавка или като част от речниковата статия:

Англия, ~глийски, ~гличанин

Австриец, ~трийка, ~трийски, ~трия, ~тро-Унгария

Парижанин, ~жанка, ~жъ

Интересно е решението за включването на *французин* и *френец*:

Франция, ~цузин, ~цузойка, ~цуски, говоря ~

Френец v французин, ~нски, ~нско грозде (bot.)

Авторът препраща към по-употребимата и препоръчвана форма: Френец v французин. Ясното определяне на перспективата на двете думи е съчетано с филологическото желание да се покаже откъде се появява прилагателното име *френски* – то принадлежи към друг ред. Днес се е загубила връзката на прилагателното име *френски* с остарялата дума *френец*.

Друго интересно решение е представянето на жителските и националните названия от м. и ж. р. едно след друго, а не поотделно, съответно и френските еквиваленти един след друг. Вероятно целта е да се покажат словообразователните модели в двата езика, а прагматичната

причина е свързана с едновременното усвояване на тези названия при учебния процес. Този модел се следва и при названията на лица според занимание или занаят, напр. *авджия*, *авджийка*.

Термините са представени по два начина: в отделни статии (Боа, Бръмбар, Бъжлек, Божа-кравица, Архимедово-витло), или в речникови статии с други думи:

Великденски, ~денче (bot.) *veronique f*, *gremilim*, (zool.) *bête à bon Dieu*

Бабин, ~на-душица (bot.), ~ни-зъби (bot.)

Байно, ~нова-булчица (zool.)

Бобак, ~бовиден (bot.), ~бови растения (bot.), ~бъръ (zool.), ~бъ, (pl. бобове) *faseole f*, *haricot m*, черъ ~ ~ в бакла.

Боза, ~зайници (zool.)

Венера, ~чески (med.)

Най-важното решение за речника не е взето от автора. По настояване на издателя Нестор Марков използва т.нар. „съкратителната система“, която се състои в изпускане на части от думата и заместването им със знаци (описани в приложение след предговора): в заглавната дума с две черти (||) е отделена тази част, която ще се изпусне (понякога една или няколко букви, а не корен или основа), вместо изпуснатата част от заглавната дума се използва тилда (~), за цялата заглавна дума или предишната дума в речниковата статия – две тилди (~~), малка тилда – за изпускане на част от предишната дума. За сравнение, в речника от 1898 г. Марков също изпуска заглавната дума или част от нея в примерите, като използва голямо (–) или малко тире (-).

Система за заместване на заглавната дума и части от нея и днес се използва в речниците. Това, което отличава „съкратителната система“, приложена в речника на Нестор Марков от 1912 г., е следването на азбучния ред при желание за пестене на място, при което чисто механично се обединяват в една речникова статия думи с еднакво начало. В резултат на „съкратителната система“ в една речникова статия са включени *яре*, *яребица*, *ярем*, *яренце*, *ярешки*. Тук не може да се говори за азбучно-гнездови принцип на подреждане на думите в речника, понеже при него в една речникова статия се поместват думи от едно словообразователно гнездо. В речника на Нестор Марков има и речникови статии, в които са обединени думи от едно словообразователно гнездо, като заглавката е връх на гнездото:

Яй||це, ровко ~~, червено ~~, мътя ~ца, ~цевиден, ~ценосен, ~чар, ~чарка, ~чен, ~ желтък, ~чице, ~чник, ~чница, *omlette f*.

По-често обаче като заглавка се използва производна дума, която азбучно е преди основната (най-вече заради краесловния голям ер при съществителните имена от м. р.):

Анге||лосан, ~лосвам се, ~ски, ~лъ.

Адво||катин, ~катъ, ~катски, ~катство, ~катствувам, ~катствуване, ~катура v адвокатство, ~катщина.

Ж||глест, ~гловат, ~гловиден, ~глов, ~гломер, ~глообразен v жгловиден, ~глен, ~гълник, ~гълъ, ~ на къща, ~гълът на трижълник, долап в ~.

Но понякога надделява езиковото чувство на автора над издателския интерес, напр. при *брат*:

Бра||тъ, (pl. ~тя, ~тие, ~тия), еднокръвен ~, едноутробен ~, заварен ~, близнаци ~тя, Моравски ~, ~танец, ~тец, ~тимение, ~тимя, ~ се, ~товица, ~товчед v браточед, ~тогубец.

В някои речникови статии се вижда словообразователна връзка между думите, която може да се извлече само чрез диахронен анализ:

Черве||й, ~ндалест, ~никав, ~нина, ~нобрад, ~нокож, ~нокос, ~ноперка, ~ношийка, ~нушка, ~нъ, ~ лук.

В речникови статии със заглавки глаголи попадат различни глаголи, както и думи от други части на речта:

Ре||ва, ~вание, ~вен (bot.), ~вешком, ~вла, ~вливост, ~вне ми се, ~внивец, ~вост, ~внител, ~вностно, ~ст, ~внувам, ~волвер, ~вот, ~въ.

Спа, ~дам, ~звам, ~лен, ~лня, ~нак, ~начен, ~ранги, ~рвам, ~ртанец, ~рушвам се.

Можем да обобщим, че, запазвайки облика на заглавките, като добавя ударения на българските думи, Нестор Марков се съобразява с изискването на издателя да обедини думите с еднакво начало в една речникова статия, за да спести място. Всъщност авторът обединява речникови статии от речника от 1898 г., като прави някои съществени промени, които ще проследим при сравняване на фиг. 1 и фиг. 2.

Първата съществена промяна в речника от 1912 г. е изпускането на граматичните бележки за различните части на речта, напр. *sf* (същ. име ж. р.), *adj* (прил. име), *va* (глагол в активен залог – или както сам авторът посочва в съкращенията от 1898 г. „действителен глагол“).

Втората промяна е изпускането на примерите, което означава, че от речниковата статия от 1898 г. остават само преводните еквиваленти, напр. сравни глагола *забавям* от фиг. 1 и фиг. 2. Това изискване е наложено от издателя на Нестор Марков. В речника от 1906 г. авторът отбелязва, че речник без примери е сух скелет.

Изчезват подробно разработените речникови статии, с много примери и техния превод, както и с фразеология, напр. за глаголите *държа*, *гледам*, за съществителните имена *време*, *глас*. В много съкратен вид са включени речниковите статии за предлози, съюзи и наречия, напр. речниковата статия за предлога *за* от почти 2 страници е останала по-малко от четвърт страница, но пък в речника от 1912 г. Нестор Марков включва и речниковата статия за представката *за-*, с която се образуват глаголи като *заговарям*, *заигравам* (други речникови статии за представки няма).

Забава, sf. retard *m* amusement *m*,
récréation *f*.

Забавачница, sf. école maternelle.

Забавачъ, -чка, s. amuseur, -euse.

Забавение, sn. retard, *m*, retardement *m*.

Забавителенъ, adj. amusant, plaisant.

Забавлявамъ, va, amuser, divertir, distraire. -се, vpr. s'amuser, se divertir; se distraire.

Забавляване, sn. amusement, passe-temps *m*, récréation *f*.

Забавникъ, sm. qui arrive tard, qui est en retard, retardataire.

Забавямъ, va. retarder, entraver. -се, vpr. tarder, être en retard. —

одно изплащане, retarder un paiement.

Той се забави да се върне, il tarda à venir.

Не забавяйте тази работа, ne différez pas cette affaire.

Лошият път ме забави, le mauvais chemin a retardé mon retour.

— ходът на работата, entraver la marche de l'affaire.

Той се забавилъ, il est en retard.

Работата се забави, l'affaire a traîné en longueur.

Part. p. забавенъ. Syn.

Закъснявамъ.

Забавяние, v. Забавение.

Забаждамъ, va. v. Забождамъ.

Заба̀в̀ва, retard *m*; ~ва́чница, école maternelle;

~ва́чъ, ~ва́ч-на, amuseur *m*, -euse *f*;

~ва́ние, retard, retardement *m*;

~венъ, retardé;

~ви́теленъ, amusant, plaisant, récréatif;

-лна сила, force retardatrice;

~вле́ние, amusement *m*, récréation *f*,
passe-temps, divertissement *m*,
distraction *f*;

~вля́вамъ, amuser, divertir, distraire, récréer;

~~ се, s'amuser, se divertir, se distraire;

-ание v. ~вление;

~вникъ, retardataire (soldat);

~вямъ, retarder, entraver;

~~ се, tarder, être en retard;

~вя́ние, retard, retardement *m*;

retardation *f*;

~ждамъ v. за-бождамъ.

Фиг. 1. „Българско-френски речник“ на Нестор Марков от 1898 г.

Фиг. 2. „Българско-френски речник“ на Нестор Марков от 1912 г.

Към прилагателното забавителен в речника от 1912 г. е включено терминологичното съчетание забавителна сила, което показва стремежа на автора да бъде изчерпателен по отношение на термините.

Някои примери все пак са посочени в речника от 1912 г., напр. при яйце са оставени 3 примера: ровко ~~, червено ~~, мътя ~ца; за сравнение в речника от 1898 г. примерите са много повече: кокоше, гълбово —, мрави яйца, ровко, препечено —, прясно, старо —, червено —, безплодно —, пържа яйца; при ъгъл има също 3 примера: ~ на къща, ~гълът на тригълник, долап в ~, а в речника от 1898 г. -ла на една къща, на -ла на улицата, -ла на един тригълник, прав, остър, тъп —, издаден —, вдаден —.

В речника от 1912 г. са включени думи, които липсват в речника от 1898 г. На фиг. 2 виждаме две такива думи: забавен, забавление. Може да се посочат много подобни примери: яйценосен, яйчар, яйчарка, яйчница; ъглест, ъгловат, ъгловиден, ъглов, ъглообразен.

Трета съществена промяна е отпадането на синоними и антоними, които се посочват редовно в речника от 1898 г., напр.:

Ад Syn. Пъкъл. Ctr. Рай.

Кратък Syn. Къс. Ctr. Дълъг.

Младост Str. Старост.
Глупак Str. Хитрец.
Назаднувам Str. Напреднувам.
Кордела Syn. Лента.

Четвърта промяна е ограничаването на бележката v („виж“), в резултат на което се загубват важни препратки от речника от 1898 г., напр.:

Агентин v Агент.
Кошуля v Риза.
Утешение v Утеха.
Чузд v Чужд.
Надире v Назад.
Надслов v Заглавие.
Квитанция v Расписка.
Фамилия v Челяд.
Фасул v Боб.
Картофи v Барабой.
Надзирач, -чка v Надзирател, -лка.
Тръснувам v Тръскам.
Кипнувам v Кипя.
Минавам, минавание v Минувам, минавание.
Обиквам, обиквание v Обикнувам, обикнувание.

В речника от 1912 г. бележката „виж“ също се използва, но в много по-малко случаи:

Алтар v олтар.
Чуждина v чужбина.
Црън v черен.
Църква v черква.
Заловявам v залавям.
Капвам v ~нувам.
Вече v веке.
Бързъ v бръзъ.

Бележката „виж“ е важна, тъй като служи за „препращане към по-употребимия вариант, който авторът очевидно препоръчва“ (Кювлиева 1983: 348). Чрез нея се определя както правописът (*олтар*, *чужбина*, *чужд*), така и историческата перспектива пред думата (остарели думи са *агентин*, *надслов*, *надире*). Турцизмите също се изключват чрез тази бележка (*касапин*, *ашлама*). Препоръчват се съществителни имена с наставка *-тел* вместо с наставка *-ач* (*надзирател*), не се препоръчват имена с наставка *-ец* (*глупец*, *безверец*). При глаголите се препоръчват тези с наставка *-нувам* (*капнувам*, *кипнувам*, *минувам*, *обикнувам*), но има и изключения (*тръскам*). Препоръката за използване на глаголите с наставка *-нувам* (освен с препратка, тези глаголи са посочени и като вариантни заглавки *забяг(ну)вам*, *млък(ну)вам*),

както и включването на отглаголни съществителни с наставка *-ние*, а не с наставка *-не*, са лични предпочитания на автора. А също и глаголите със суфикс *-ствувам*: *лицеприятствувам*, *духоборствувам*, *благочестувам*, *благодетелствувам*, *молитствувам*, *любопитствувам*, *коварствувам*, *лукавствувам*, *апостолствувам*, *адвокатствувам*.

Виждаме и други решения, които не са минали проверката на времето (препоръчват се *бръз*, *веке*, *челяд*, *драг*, *лошав*). Някои препоръки на автора днес са неактуални, защото *боб* и *фасул*, *църква* и *черква*, *утешение* и *утеха* са синоними, а някои от посочените синоними днес вече са се отдалечили семантично или са сменили стиловата си принадлежност: *баща* и *отец*, *квитанция* и *разписка*; *газета*, *цера*, *арслан* са остарели думи, *барабой*, *мамалига* са диалектни думи.

Прави впечатление наличието на имена със суфикс *-ин*: *агентин*, *адвокатин*, *солдатин*, *сарафин*, *книжарин*, *кръчмарин* и др. Тези имена са използвани като заглавки в речника от 1912 г. поради „съкратителната система“, след тях азбучно са подредени и имена без тази наставка (*агентъ*, *адвокатъ*). Тъй като липсва препратка към по-употребимата дума, можем да заключим, че в началото на XX в. имената със суфикс *-ин* и съответните имена без суфикс са се използвали равностойно. Но чрез бележката „виж“ в речника от 1898 г. Нестор Марков много точно определя историческата перспектива пред думите и препоръчва имената без суфикс (днес имената със суфикс *-ин* са остарели и имат негативна окраска).

Турските думи се ограничават по два начина в речниците на Нестор Марков: чрез препращане към синоним и чрез бележката „виж“:

Кюп Syn. Делва.

Авджия Syn. Ловец.

Арслан Syn. Лъв.

Бас Syn. Облог.

Душманин, душман Syn. Враг.

Бюрек Syn. Млин, баница.

Баджак v Бедро.

Тъсма v Ивица.

Но има и много турцизми без българско съответствие, напр.:

Аферим, bravo, bravissimo, très-bien; applaudissement, approbation.

Веса Кювлиева отбелязва тенденцията към изтласкване на турцизмите у Нестор Марков. Поради „родолюбивото чистене на езика от многобройните турцизми“ (Кювлиева 1983: 347) в речника от 1898 г. липсват *кеф*, *късмет*, *късметлия*, *мерак*, *мераклия*, *сокак*, но думите *кюфте*, *сарма* са включени. В речника от 1912 г. срещаме *кеф*, *късмет*, *кюфте*, *кяр*; речникова статия: *Рахатлия*, ~тлък, ~тувам, ~тъ, ~тясвам, както и *келетирджия* и *келетир*, *кахър*, *кахърен*, *кахъря се*, които липсват в речника от 1898 г. Бележка за произхода на думата, която се използва само в речника от 1898 г., е поставена при всички

турцизми с малки изключения, липсва напр. при *джезве*, *бакър*.

Диалектната лексика е представена ограничено според Веса Кювлиева. Диалектните думи се препращат към книжовни думи (Кошуля v Риза. Кавун v Пъпеш. Карпуз v Диня. Тетка v Леля.) или обратно (Картофи v Барабой. Качамак v Мамулига. Каруца v Талига.). Някои думи са представени като синоними² (Желва Syn. Костенурка. Мамули Syn. Кукуруз, гугуци, папури, гълъби, царевица. Мамулига Syn. Качамак.), което показва, че в книжовния език все още не се е наложила едната от думите. При местоименията са включени всички варианти без препратки – *той* и *он*, *аз* и *я*.

В речника от 1912 г. остарели думи като *нога*, *люде* са включени наравно с *крак*, *хора*, но в речника от 1898 г. има препратки (Нога v Крак. Люде v Хора.), които показват историческата перспектива на думите, ясно осъзнавана от автора. Като равностойни обаче са включени *аптека* и *стицерия*, *вилница* и *бонела*.

Нестор Марков се старее да изчерпи вариантите на думите, особено при наречия и местоимения:

Тогава, тогаз, тогази, тогива, тогиз.

Никога, някогаш, някоги.

Остарели значения³ при някои думи виждаме в речника от 1898 г.:

Конец, sm. fil m, filament m; fin f, terme m. Копринен –, Fig. Вися на –, Syn. Край.

Лято, горещо, дъжделиво –, миналото –, идущето –, бабино, кукувиче –, в – от сътворение мира, в – от Рождество Христово. Syn. Година. Стр. Зима.

Омоними в една речникова статия срещаме в речника от 1912 г. – *бой* със значение ‘сбиване’ и *бой* със значение ‘ръст’:

Бой, (pl. боеве), combat m, bataille; mêlée, guerre; bastonnade, rossée, raclée f; taille, stature; hauteur, longueur f; юмручен ~, pugilat m; ръчен ~, mêlée; без ~, sans coup ferir; висок ~, grande taille; ще ядеш ~, tu seras rossé.

В речника от 1912 г. са включени и акцентни дублети в две речникови статии:

Зимà, hiver, froid m, ~ е.

Зйма, hiver m; ~мам, ~~ давам, ~мание, ~~ давание, ~нина, ~морко, ~морливец, ~мувам, ~мъс.

Френските думи в речниците на Нестор Марков са малко: *бюро*, *палто*, *коняк*, *купе*, *апетит*, *каламбур*, *балюстрада*, *газета*, *депеша*, но

² В съвременната лексикографска практика диалектна и книжовна дума не се синонимизират.

³ Днес връзката между значенията на *лято* и *конец* се е загубила и думите се определят като омоними.

липсват *омлет, гара, сос, торе, бомбе* и др. Бележка за произхода на думите в повечето случаи липсва в речника от 1898 г.

Френски думи, които днес се използват в българския език, откриваме като преводни еквиваленти, напр. яйчница, *omlette*; пелте, *gelée*; кресло, *fauteuil*; капа, *bonnet*; сполай, ~лай ти, *merci*.

Както пише Веса Кювлиева, Нестор Марков „не се поддава и на увлечението да създава и включва в речника нови думи, подобно на д-р Иван Богоров в Българско-френския речник (1871)“ (Кювлиева 1983: 347). Тя посочва като негово словотворчество *гладило, печенка*; в речника от 1898 г. са включени речниковите статии: Ютия v Гладило. Кебаб v Печенка, но няма речникови статии за *гладило* и *печенка*, в речника от 1912 г. *ютия* и *кебап* не са представени с препратки, но пък е включена друга дума, която липсва в речника от 1898 г. – *яйчница, omlette*, за която може да се смята, че е авторско образуване.

В речниците на Нестор Марков е включена безеквивалентна лексика (с описателни дефиниции), като в речника от 1912 г. не всички думи са заглавки: *аба, антерия, боза, сливовица* (при Сливизи), *парчуца, рая, сачак, кюлче, кюспе, кюфте, лазарица, лазарка, лазарувам* (при Лазарет), *коледар* (и *коледарка* – изключително любопитно, понеже коледарите са само момчета, мъже), *бъдник* (при Бъден), *бъклица* (при Бъкел), *цървул*. С френски еквиваленти са представени *баница, беневреци, цървулан, айрян*. Има и смеено предстваяне, напр. за Бег, Бей са посочени и преводни еквиваленти *seigneur, shef, prince*; но също и описателна дефиниция в речника от 1898 г.

Освен граматичните бележки към българските думи, както и бележките за произхода на думите, за синоними и антоними в речника от 1912 г. липсват бележки за „неупотребителна дума“ и „малко употребителна дума“, но се използват бележките „разговорна дума“ – Бъкел (*fam*), Цункам (*fam*), Папо (*fam*), рядко се среща бележката „простонародна дума“ – лапни-шаран (*pop*), умалителните съществителни са представени и чрез бележка – бозайниче (*dim*), буренце (*dim*), и чрез описателен френски еквивалент – капелка, *petit chapeau*; рокличка, *petit robe*; юначе, *jeane homme*. Бележката за преносно значение (*fig*) виждаме на много места, напр. при *чадо, селянин, твърдост*. Най-многобройни са, разбира се, терминологичните бележки.

За сравнение ще се позовем на „Българско-немски речник“ от 1913 г., издаден също в Лайпциг от Ото Холце. Автор на речника е проф. д-р Густав Вайганд от Лайпцигския университет, дописен член на Българското книжовно дружество от 1902 г., автор на граматика на българския език, написана на немски (1907 г.), и на немско-български речник от 1918 г. Професорът работи в сътрудничество с д-р Александър Дорич, както е отбелязано на титулната страница на „Българско-немския речник“ от 1913 г. В предисловието към своя българско-френския речник от 1912 г. Нестор Марков изказва благодарност към Ал. Дорич, редактор на речника: „Най-

сетне считам за мой дълг да изкажа своята най-дълбока признателност на експерта г. д-р Александър Дорич, който положи всичките си старания по работата на речника толкова изправен и полезен, колкото е възможно“.

И така, двата речника са подготвени с помощта на Ал. Дорич и са издадени по едно и също време в Лайпциг от Ото Холце. Но приликите свършват до тук. „Съкратителната система“, за която Нестор Марков казва, че му е наложена от издателя, липсва в речника на проф. Вайганд. Там виждаме приложен азбучно-гнездовия принцип – в една речникова статия са обединени думи от едно словообразователно гнездо, напр. *предпазвам*, *~зътелен*, *~злив*, *~вост*; *пла̀ча*, *~чевен*, *~чешката*, *~чка*, *~чко*, *~члю*, *~члив*, *~чъ*; *а̀гне*, *~нешки*, *~нйло*, *~ня се*. И в този речник са поставени ударения на българските думи; заглавките обаче са с малки букви, освен при личните имена, имена на празници и др., напр. *Австрия*, *~иец*, *~янка*, *~ийка*, *~ийски*; *Андрей*, *Богоявление*. Интересно решение в този речник е отделянето на представките с малко тире в заглавките, напр. *въ-о-душевявам*, *пред-по-лагам*, *пред-раз-по-лагам*, а така също и сложните думи, напр. *бого-противник*, *бого-служение*. Речниковите статии за представките са отделени с две непрекъснати черти от единия до другия край на колоната (речникът е разделен на две колони, както обикновено). Глаголи с наставка *-нувам* са дадени като варианти на заглавката, напр. *от-бяг[ну]вам*, *от-вик[ну]вам*; думите с наставка *-ин* също: *бекяр[ин]ъ*, *бербер[ин]ъ*, думата *адвокат* няма вариант с наставка. Друго важно решение в речника е включването на граматични бележки, които показват словоизменението на думата: при глаголите са посочени граматични бележки за мин. св. вр. (1 л., ед. ч.) и за мин. св. деят. прич. (м. р.), напр. *пла̀ча* (*-ка̀хъ*, *-ка̀лъ*); при прилагателните имена има граматична бележка за ср. р., напр. *без-раз-личен*, *-чно*. Значенията на думите в българско-немския речник от 1913 г. се отделят с цифри, за разлика от българско-френския речник на Нестор Марков от 1912 г., където се използва знак точка и запетая (;). Последователно са отбелязани турските думи, но няма бележка за произхода на други думи. Използват се бележки за диалектни (*dial.*), черковни (*kirchl.*), народни (*pop.*), простонародни (*vulg.*) думи, както и терминологични бележки.

Още едно сравнение може да се направи – с българско-френския речник на Ж. П. Попов, който имам възможността да ползвам в една частна библиотека. Заглавието му е следното „Нов речник, съдържащ всички употребителни думи с тяхното произношение. Втора част. Българо-френска“. Мери Лакова представя в една своя статия френско-българския речник на К. Н. Горанов и Ж. П. Попов (Лакова 2011), който изглежда е първата част. Речниците нямат година на издаване, само място и издателство Paris: Librairie Garnier. Според М. Лакова речникът на Горанов и Попов е издаден в Париж през 20-те г. на XX в.

В българско-френския речник на Ж. П. Попов заглавките са с мал-

ки букви и без ударения, следван е азбучният принцип. Заглавките са транскрибирани с латински букви, за разлика от речниците на Марков и Вайганд. Глаголите с наставки *-нувам* са дадени като втора заглавка с получер шрифт, напр. *клеквам*, *клекнувам*; съответно в една речникова статия са отглаголните съществителни на *-не*: *клекване*, *клекнуване*. В речника на проф. Вайганд речникови статии за отглаголни съществителни не са включени, а при Нестор Марков отглаголните съществителни са с наставка *-ние*. При прилагателните имена има граматични бележки за ж. и ср. р., напр. *класен*, *-сна*, *-сно*.

В речниците на Ж. П. Попов и на Вайганд има граматични бележки за частите на речта, както и в първия българско-френски речник на Нестор Марков от 1898 г., но в речника от 1912 г. те са изключени. Направените сравнения потвърждават извода на Веса Кювлиева за речника на Нестор Марков от 1912 г. „Очевидно е, че речниковата прецизност е била жертвана заради търговските интереси на издателя“ (Кювлиева 1983: 350). Орязани са чудесно разработените статии с много примери и фразеология, механично са обединени думи с еднакво начало в една речникова статия. Можем само да съжаляваме за изискването на издателя, с което Нестор Марков е трябвало да се съгласи.

Литература

Кювлиева 1983: Кювлиева, В. Лексикографският принос на Нестор Марков. – *Български език*, 1983, № 4, с. 345 – 350.

Лакова 2011: Лакова, М. Френско-българският речник от К. Н. Горанов и Ж. П. Попов. – *Български език*, 2011, № 2, с. 63 – 67.

Павлова 2010: Павлова, С. *Българската двуезична лексикография от Освобождението до края на XX в.* София: Емас, 2010.